

УДК 821.161.2.09-343Павленко

КИЗИЛОВА Віталіна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філологічних дисциплін, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», площа Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, 92703, Україна (kyzylovavitalina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-0320>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4>

Бібліографічний опис статті: Кизилова, В. (2021). Специфіка репрезентації рис українського національного характеру в казковому циклі Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46, 32–40.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4>

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РИС УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В КАЗКОВОМУ ЦИКЛІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «ПІВТОРА БАЖАННЯ. КАЗКИ З ЯЛОСОВЕТИНОЇ СКРИНІ»

Анотація. У статті розглянуто специфіку репрезентації рис українського національного характеру в циклі казок Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». Окреслено стан дослідження проблеми у вітчизняному літературознавстві. Застосовано системний, історико-типологічний та культурно-історичний методи дослідження.

Наголошено на актуальності теми, пов'язаної з активізацією в українському суспільстві процесів націєтворчості, самопошуку, духовного та соціального зміцнення, становлення громадянськості, морально-етичного змушнення. Відзначено, що художній твір містить у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а письменник відтворює дух народу через власні думки й почуття. Національний характер у творах художньої літератури увиразнює психологію поведінки, моральні стереотипи, оголює глибинний емоційний пласт, больові точки історичної пам'яті та долі народу.

З'ясовано, що казки Марини Павленко мають виразну адресність (для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку). Вони транслиують морально-етичні цінності українського народу, знайомлять читачів із особливостями національного життя й унікального буття особистостей, відмінних від рис інших середовищ. Пріоритетними в зображенні письменниці стали герої, наділені волелюбством, кмітливістю, відповідальністю, сміливістю, щедрістю, гостинністю, охайністю. Елементи казкової поетики допомогли Марині Павленко уникнути відкритої дидактики, продемонструвати синтез фольклорної й літературної традиції, своєрідність художнього світу літературної казки, позначену особливостями фантастики й авторської позиції, засвідчивши в такий спосіб розвиток літературної казкової системи та національний характер літератури.

Визначено, що перспективним напрямом подальших наукових студій може стати комплексне осмислення масиву різножанрових новітніх українських творів для дітей та юнацтва щодо своєрідності репрезентації в них рис національного характеру українця, з'ясування їх стильової своєрідності, виявлення інтертекстуальних зв'язків з християнською й народно-поетичною традицією.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, казка, казковий цикл, національний характер, національна ідентичність.

KYZYLOVA Vitalina – Doctor of Philological, Professor, Professor at the Department of Philological Disciplines, Luhansk Taras Shevchenko National University, 1, Gogol Square, Starobilsk, Luhansk region, 92703, Ukraine (kyzylovavitalina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-0320>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4>

To cite this article: Kyzylova, V. (2021). Spetsyfika reprezentatsii rys ukrainskoho natsionalnoho kharakteru v kazkovomu tsykli Maryny Pavlenko "Pivtora bazhannia. Kazky z Yalosoventynoi skryni" [Specifics of rise representation of Ukrainian national character in the cycle of fairy tales by Maryna Pavlenko "A wish and a half. Fairy tales from the Yalosoventa's chest"]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 46, 32–40. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4> [in Ukrainian].

SPECIFICS OF RISE REPRESENTATION OF UKRAINIAN NATIONAL CHARACTER IN THE CYCLE OF FAIRY TALES BY MARYNA PAVLENKO "A WISH AND A HALF. FAIRY TALES FROM THE YALOSOVETA'S CHEST"

Summary. *The article considers the specificity of representing the features of the Ukrainian national character in the cycle of fairy tales by Maryna Pavlenko "A wish and a half. Fairy tales from the Yalosoventa's chest". The article describes the state of research of the issue in the study of literature of our country. The following research methods are applied: systematic, historical-typological and cultural-historical.*

The stress is laid on the relevance of the theme, which is related to the activation of the processes of nation-making, self-search, spiritual and social strengthening, the formation of civic consciousness, moral and ethical maturity in Ukrainian society. It is noted that the work contains information about the ethnopsychological peculiarities of the people, and the writer reproduces the spirit of the nation through its own thoughts and feelings. The national character in the works of fiction emphasizes the psychology of behaviour, moral stereotypes, as well as exposes the deep emotional layer, sore spots of historical memory and the fate of the people.

It is found out that Maryna Pavlenko's fairy tales are clearly targeted (for children of preschool and primary school age), they convey the moral and ethical values of the Ukrainian people, introduce them to the peculiarities of national life and the unique existence of personalities, which differs from the features of other environments. Depicting the characters, writer considers as priority ones, those, which are endowed with love of freedom, quick-wittedness, responsibility, courage, generosity, hospitality, and neatness. Using the features of fairy-tale poetics, Maryna Pavlenko avoids open didactics, instead she demonstrates the synthesis of folklore and literary interaction, the originality of the artistic world of a literary fairy tale, which is determined with the features of fiction and the author's position. Thus, the author shows the development of the tradition of the literary fairy-tale system, the national character of literature.

It is determined that a prospective tendency for further scientific studies can be an integrated comprehension of the array of different genres of the latest Ukrainian works for children and youth as to the originality of representing the features of the Ukrainian national character in them, finding out their stylistic originality, identifying intertextual connections with the folk poetic tradition.

Key words: *literature for children and youth, fairy tale, fairy tale cycle, national character, national identity.*

Постановка проблеми. Наше суспільство наразі переживає непростий етап націєтворення, що зумовлює певні культурницькі, ідеологічні, духовно-світоглядні, суспільно-політичні, інформаційно-психологічні зрушення. Активізація процесів, пов'язаних з осмисленням національної ідентичності, відчуттям належності до певної національної спільноти, посилюється політичними подіями, впливом зовнішньої загрози. Зазначене артикулює важливість формування нації як основи громадянської єдності та міцного суверенітету, актуалізує перебіг самопошуку,

духовного та соціального зміцнення, становлення громадянськості, морально-етичного змужніння. Одним із важливих складників цього поступу стає формування національно-культурної ідентичності, духовності, національної свідомості й самосвідомості в молодого покоління українців.

У загальному вигляді під національною ідентичністю розуміють відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури. Національна ідентифікація особистості – це процес ототожнення особистістю себе з певною нацією (Сторчак,

2015, с. 8). Її важливим складником є національний характер як специфічна й історично сформована системна цілісність стійких різноманітних рис і властивостей, типових для цієї національної спільноти, які надають їй якісної визначеності, що допомагає відрізнити психологію однієї нації від інших (Потапчук, 2013, с. 5–6).

Національний характер, на думку І. Газіної (2008), визначає належність людини до тої чи тої національної спільноти, слугує підґрунтям національно-культурної ідентичності всіх представників конкретного етносу. Він формує у свідомості відчуття спорідненості людини з іншими представниками нації. П. Гнатенко вважає національний характер сукупністю «соціально-психологічних рис, що властиві національній спільноті на певному етапі розвитку і проявляються в ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах» (Гнатенко, 1997, с. 6).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український національний характер осмислено у працях Г. Ваценка, П. Гнатенка, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, Ю. Липи, І. Мірчука, І. Огієнка, О. Потєбні, М. Сумцова, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського, П. Чубинського, П. Феденка, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми й інших учених. Цьому питанню приділяють увагу такі сучасні українські вчені: В. Андрущенко, В. Бебик, А. Бичко, І. Варзар, В. Горський, О. Донченко, О. Забужко, О. Картунов, В. Касьян, І. Кресіна, С. Кримський, О. Майборода, Ю. Римаренко, В. Храмова, Л. Шкляр, М. Шульга та ін.

На думку науковців, феноменологія національного характеру охоплює різні рівні соціальної дійсності. Він проявляється не лише в діяльності різних соціальних суб'єктів, починаючи від великих соціальних груп (нація) і закінчуючи окремим індивідом, який репрезентує цю націю, але й у панівних суспільних настроях, у системі моральних вимог, соціальних норм, настанов, базових цінностей, форм соціалізації, принципів виховання, у характері людської взаємодії, у своєрідності групової картини світу, в організації побуту тощо (Григорич, 1991; Пономарьов, 1994). Основними рисами характеру українців прийнято вва-

жати індивідуалізм, відкритість, кмітливість, винахідливість, щедрість, цілеспрямованість, наполегливість, працелюбність та хазяйновитість, схильність до створення малих спільнот, релігійність.

На думку Т. Потапчук (2013), національний характер українців зумовлений природно-географічними, культурно-історичними, соціально-економічними та суспільно-політичними умовами життєдіяльності українського народу. Він виявляє себе в культурі, мові, традиціях, звичаях, обрядах, звичках, уподобаннях українців. Національний характер позначений специфікою емоцій, почуттів, настроїв, а його риси найяскравіше проявляються у специфічних для певної національної спільноти формах поведінки та видах діяльності.

Етнічно-психічні ознаки народу як історично стійкої спільноти, як вважає Н. Малюга (2004), відбиваються на духовному світі письменника, позначаються на його мисленні, результатах творчості. Національно типові характери, виявлені в індивідуалізованих персонажах, засвідчують як національну специфіку літератури, так і віддзеркалення в художній тканині твору ментальності письменника (Нестеренко, 2015, с. 20). Звідси – тяглість традиції, національна своєрідність художньої літератури кожного народу. Самобуття основа національного характеру увібрала в себе традиції народного життя, його етичні й естетичні норми, духовний досвід нації, що йдуть від фольклорних уявлень, історичного буття нації та природних реалій (Малюга, 2004, с. 315–316).

Національний характер у художній літературі узагальнює національне життя, увиразнює психологію поведінки, моральні стереотипи, оголює глибинний емоційний пласт, больові точки історичної пам'яті й долі народу. Літературний твір містить у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а справжній митець у своїх творах може відтворити дух народу через власні думки й почуття (Нестеренко, 2015, с. 22).

Значну роль у процесі формування національної ідентичності дитини відіграє казка, слугуючи підґрунтям для усвідомлення нею своєї належності до української спільноти з притаманним їй історичним минулим, тради-

ціями, звичаями, мовою, моральними цінностями. Вона також дає дитині уявлення про національний характер українця, що вельми актуально в період формування в Україні національного нарративу, створення національного інформаційно-комунікативного, культурно-символічного просторів (Степико, 2011, с. 137).

В українському літературознавстві маємо низку поважних наукових студій (О. Гарачковська, О. Горбонос, Л. Дереза, О. Цалапова, Ю. Ярмиш та ін.), у яких жанр авторської казки підлягає різноаспектному дослідженню, зокрема, окресленню формату протягування/відштовхування індивідуально-авторських та фольклорних начал, з'ясуванню особливостей творення казкового світу в різні історико-літературні періоди, виокремленню жанрових модифікацій літературної казки, виявленню взаємозв'язку з творчою індивідуальністю письменника. Казка розглянута в контексті дитячої літератури (В. Кизилова, Т. Качак). Комплексно осмислено жанрові модифікації, особливості поетики казок І. Франка (Г. Сабат, Н. Тихолоз).

Авторська казка, маючи тісний зв'язок із фольклором, усе ж дистанціюється від нього. Вона позначена авторською індивідуальністю, письменницьким ставленням до зображуваного. Як і інші малі прозові форми, казка має тенденцію до утворення циклічних структур як сукупності самостійних художніх творів, утворених у результаті авторського задуму в естетичну цілісність.

В українській новітній літературі низку оригінальних казкових циклів («Київські казки», «Макове князювання», «Зварю тобі борщику», «Чарівні слова») створила Зірка Мензатюк. Тексти мають спільну концепцію, вони семантично близькі й композиційно запрограмовані, мають яскраво виражений пізнавальний компонент. Наскрізна ідея кожного циклу увиразнює ту чи ту рису національного характеру українця.

Наприклад, у «Маковому князюванні» ідеться про релігійність українського народу, котру традиційно вважають тим чинником, який визначає його психологію (Львовчкіна, 2002, с. 93). Відомо, що на формування національної самосвідомості важливий вплив має мова (О. Потебня розглядав мову не тільки як

етнорозрізнявальну, але також як етноформувавальну ознаку будь-якого народу). Цикл «Чарівні слова» – низка пізнавально-розвивальних текстів для молодших читачів, об'єднаних мовною темою. За допомогою гри дитина легко запам'ятовує відомості про певне мовне явище, у неї розвивається пам'ять, увага, логіка мислення, а головне – формується відчуття належності до мовної української спільноти. «Київські казки» розповідають юному читачеві про столицю нашої держави, її історичні пам'ятки, мальовничі краєвиди. Основний акцент циклу зроблено на любові до Батьківщини, пам'яті про історію нашого народу, її видатних особистостей.

На особливу увагу заслуговує цикл Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». Це авторський казковий цикл із системно впорядкованими стосовно один одного складниками. Проблемно-тематична щільність текстів, спільність мотивів, стиль і композиція об'єднують твори в єдине ціле. Водночас кожна казка може сприйматися як окремий завершений твір. Цикл обрамлюють казки «Мандрівниця мимоволі (Казка про Казку)» і «Мандрівниця повертається». У них ідеться про Ялосовету – збирачку казок, почутих від людей, які зупинялися в неї на ночівлю. Цікаві історії подорожніх, що втекли зі скрині Ялосовети (їх десять), мають свій підзаголовок, що налаштовує читача-дитину на відповідне емоційне сприйняття.

Мета статті – на прикладі казок Марини Павленко з циклу «Півтора бажання» схарактеризувати риси українського національного характеру та специфіку їх репрезентації в авторській казці.

Завдання роботи:

- визначити межі понять «*національна ідентичність*», «*національний характер*»;
- окреслити риси національного характеру українця, чинники, що їх зумовлюють;
- з'ясувати роль казки у процесі формування національної ідентичності дитини;
- розглянути казки з циклу Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині», на прикладі персонажів циклу продемонструвати риси українського національного характеру, авторські особливості їх вияву в текстах творів.

Виклад матеріалу. «Півтора бажання» Марини Павленко транслюють соціальний і націокультурний досвід, у них представлені українські культурні стереотипи, що актуалізують риси колективної ідентичності й специфіку національного менталітету (Годзь, 2003, с. 5). Кожна казка з циклу фокусує увагу на певному життєвому факті, події, розгорнутій засобами казкової поетики. Тут є чарівні персонажі (Нехайко, Баба Віхола, Тінь), чарівні предмети (золота шабля, солодке золото, клубочок ниток), чарівний хронотоп (ліс, у якому відбуваються фантастичні події, казковий палац), ущільнення часу (рік минає, як один день, величезні відстані герої долають із максимальною швидкістю), невизначеність подій, репрезентована ініціальними формулами (десь, жив колись, жила собі, якось у лісі), гіперболізація рис характеру й зовнішності героя (наприклад: «Небаченої вроди стояла перед ним дівчина, яка навіть не сяяла – палахкотіла») (Павленко, 2007) тощо.

Фантастична подія в казках Марини Павленко розгортається навколо головних персонажів, що є репрезентантами певних рис характеру (як позитивних, так і негативних). Це такі риси: щедрість, гостинність, відповідальність, кмітливість, розважливість, жадібність, заздрісність тощо. Авторка розкриває їх у процесі розвитку сюжету твору так, що читач-дитина сам доходить певних висновків, тому потреба в дидактиці й нудному повчанні відпадає. Письменниця майстерним використанням образного слова змушує читача думати, мріяти. При цьому увиразнюється авторське ставлення (схвалення/осуд) до поведінкових стереотипів, що набуває рис колективного.

У казці «Хатка для Нехайка» акцентовано увагу на такій рисі українців, як охайність. Терапевтичного ефекту твору досягнуто репрезентацією чарівної ситуації, на прикладі якої читач-дитина засвоює певні життєві норми українців, що передаються з покоління в покоління. Головна героїня – дівчинка Софія – не дуже любить прибирати в хаті. Поспішаючи на вулицю гратися, кожного разу вона замітає сміття під шафу: «Нехай собі – ніхто ж не помітить!». Там і народився казковий персонаж Нехайко. Він «такий нечупара! Штанці аж лиснять, сорочина – як свята земля,

рученята лепом обросли, під нігтиками – темніше ночі темної – чорно!» (Павленко, 2007). З часом від бруду він збільшився у розмірах і невдовзі мав десятки нечупарних братиків. Побачивши їх, Софія перелякалася, що незабаром вони можуть вигнати їх з матір'ю з дому, й вирішила змінити своє ставлення до прибирання оселі. «Відтоді, що б не робила – завжди робила на совість і до кінця. Ніколи не дозволяла собі щось занехаяти, ніколи вже не казала: “Нехай!..”. Чистенько, свіженько в хаті. Мама доньку хвалить – не нахвалиться» (Павленко, 2007).

Марина Павленко не прагне до гіперболізованої позитивності «перевихованої» Софії, що є прикметною рисою авторського казкового тексту. Нехайко не зникає остаточно, він зменшується в розмірах і продовжує жити під шафою: «... має Софія невеличку мороку. Щодня вимітає з-під шафи жменьку якогось наче пшінця. Прибере все – і “пшінце” назад загорне. <...> Софія кришок зі столу кине, але тільки трохи – щоб не гладшали. Не дає нехайкам рости, “у формі” тримає. Найстарший Нехайко теж серед них» (Павленко, 2007).

Працелюбність і хазяйновитість, любов до рідного дому артикульовано в казці «Баба Віхола». Катруся спересердя гримнула на свого молодшого брата й пригрозила, що віддасть його Віхолі, бо він неслухняний. Сама ж, зрозумівши, що накоїла, пішла до зимового лісу, щоб розшукати його, погодилася відслужити рік у чарівниці, аби та відпустила Миколку. Авторка звертає увагу на надзвичайну працездатність дівчини: щодня вона «стіни свіжим інєєм підбілювала, снігового kota вичісувала. В світлиці порала, їсти варила. Хазяйка дарма що Віхола, а любила по-людському пообідати. Щоб і холодчик був, і полунички морожені, і киселик молочний ...» (Павленко, 2007). Віхола дуже задоволена була роботою Катрусі, не хотіла від себе її відпускати.

Особливий акцент у казці Мариною Павленко зроблено на любові до рідної домівки. Вона для героїв твору є найбільшою цінністю. Миколка, опинившись у казковому палаці, благає повернути його до рідної хати. Сестра, відправившись служити до Віхоли, повсякчас сумує за ріднею, дуже хоче додому.

Навіть чарівниця Віхола відпускає Катрусю (еволюція чарівниці – авторський хід, позаяк у фольклорному творі персонажі статичні), оскільки вона бачить, як та сумує й нудьгує на чужині: «Таж я, хоч і крижане, а теж серце маю! І теж знаю, як то – не вдома, в самої син по світах метається! Досить уже злигоднів на твою голівку! Иди, квіточко, додому!..» (Павленко, 2007).

Для українців надзвичайно важливе місце в житті посідає родина. Діти, батьки, чоловік, дружина – неодмінні атрибути успішності в суспільстві. Однією із причин цього є т. зв. індивідуалізм українця, прагнення відокремитися, вести господарство самостійно. А. Львовичка слушно зазначає: «Оскільки нав'язане нашому народові виховання в душі колективізму, де суспільне переважало над особистим, а колективне – над індивідуальним, зазнало невдачі, ми дедалі частіше звертаємося до наших витоків, до традицій виховання в українській сім'ї» (Львовичка, 2002, с. 97). Отже, не випадково і фольклорна, і сучасна авторська казка апелює до сімейних цінностей. Важливе місце посідає й вибір супутника життя (дружини, чоловіка). Пошуки дружини – мотив багатьох фольклорних сюжетів («Царівна-жаба», «Казка про Коцю Безсмертного, Івана-Царевича та Булата-Молодця», «Іван – мужичий син»). Про це йдеться й у «Мельниківні» Марини Павленко.

Авторка мовить про такі риси ідеальної дружини: здатність до рукоділля, уміння готувати, розум і кмітливість. Завдання на вияв цих рис має виконати вередлива Мельниківна, аби вийти заміж. Осуду ж зазнають пихатість, непогора, надмірна увага до своєї зовнішності: «Вже як сяде, бува, перед люстерком – ні мати, ні батько не докличуться. То бровою поведе, то пасемце закрутить, то губенята накопильть: красуня!» (Павленко, 2007) – такою постає на початку твору головна героїня.

Дівчина довго не наважується подати рушники комусь із парубків, перебирає ними, за що зазнає осуду в селі: «– Хочу, – каже, – такого – не знати якого! Щоб і вродливим, і потворним був! Щоб і добрим був, і лихим! Щоб і слугою був, і володарем, і Богом, і чортом! Щоб...» (Павленко, 2007). Авторка вводить до тексту твору казкового персонажа-нареченого, який несподівано завітав до хати

Явдохи й відповідав усім її вимогам. Він пропонує виконати три його умови (тут авторкою застосовано фольклорний казковий прийом трикратного повторення подій) й лише тоді одружитися. І дівчина навчилася вишивати, пекти хліб, виявила кмітливість і тямущість. Актуалізувавши в собі ці якості, збивши пиху, Явдоха робить вибір на користь Коваленка, який прийшов її сватати. З ним вона відчуває себе щасливою.

Домівка, рідна оселя неодмінно асоціюється в українців з образом жінки, якій у нашому суспільстві завжди відводили провідну роль. Жінка, мати з її передбачливістю, хазяйновитістю, з непомітною, але постійною турботою відіграє основну роль у сім'ї. Вона втілює ніжність, сердечність, теплоту (Львовичка, 2002, с. 96). Ця риса українського менталітету обіграна Мариною Павленко у казці «Перевізник Микита». У ній ідеться про стосунки жінки й чоловіка, історію їхнього залицяння й одруження.

Розповідь будується на антитезі. Холостяцьке життя перевізника Миколи проходило в обідраній недоглянутій хаті: «Покрівля на Микитовій хатинці перехнябилась, каламутні очі-віконця підсліпувато лупали і безперестанку жалібно деренчали на вітрах. В городчику буяли розкішні молочаї з будяками. А господиня-коза добросовісно їх об'їдала, щоб не затіняли господи» (Павленко, 2007). У зображенні оселі виразно простежується авторський жіночий голос, що засуджує такий занехаяний стан.

Після тривалих непростих стосунків Миколи й молодої пані, яка щодня плавала на його човні на інший берег річки буцімто до своєї тітки і при цьому театральню верещала, немовби боялася води, перевізник одружується з нею. Наприкінці казки письменниця описує разучі зміни, що сталися в житті обох: «... на Микитовій хижі нова покрівля залізом поблискує. Віконниці синім помальовано, а шибки – мов дзеркало. Під ними чорнобривці пахнуть. Коза й козенята з повітки мекечуть. <...> І чути зсередини вже не саме чоловіче хропіння та співи, а й жіночий голосочок сокоче» (Павленко, 2007). Як бачимо, фінал твору виписано в душі народної традиції: щастя – родинне коло, діти, затишок сімейної оселі, гармонія й злагода.

У казках Марини Павленко актуалізовано роботящість жінки, її уміння вести господарство. Такою є Секлета – героїня «Ощадливої казки»: «Навіть у неділеньку рано, поки там інша хазяйка ще очі зо сну протирає, Секлета вже й худібку попорає, і сніданочок зладить, і до церкви збігає!.. Та, прихопивши з собою всілякого домашнього товару, на ярмарок торгувати подається» (Павленко, 2007).

Авторка іронізує над ощадливістю героїні, яка, хоч і вважається здавна позитивною рисою української господині, тут набула гіперболізованих форм. Зважаючи на виразну адресність твору (діти дошкільного й молодшого шкільного віку), казка тяжіє до певних морально-етичних узагальнень. Однак у тексті не спостерігаємо відкритого моралізаторства. Засобами казкової поетики тут репрезентовано факт, осмисливши який, діти здатні самі дійти певних висновків.

Секлеті якось зустрілася жебрачка, що виявилася переодягненою чарівницею. Вона попрохала жінку пригостити її трьома грушами, натомість отримала півтори, до того ж перестиглі. На знак подяки жебрачка-чарівниця погодилася виконати її півтора бажання. Так і їздить на базар Секлета на півкареті, сидячи, як сорока на кілку, на півсидінні.

Кмітливість – основна риса характеру головного героя казки «Як Реготушка врешті зажурилася» Розмішивуса. Він єдиний із парубків зміг приборкати вередливу Реготушку, викликати в неї бажання вийти заміж. Розмішивус дає оригінальні відповіді на провокативні питання дівчини, чим викликає в неї симпатію. Наприклад: «Я, пресвітла панно, одною ногою навшпиньки стаю, другу – під пахву ховаю. Одним вусом до вільхи підв'язуюся, за другого – тримаюсь!» (Павленко, 2007). Імпонує героїні і його байдужість до приданого, яке за нею може дати батько. «По мірці срібла Вашого сміху і Вашого погляду. А ще – пучку золотого піску Вашого ластовиння та півтора аршина шовку Вашої коси» (Павленко, 2007), – це все, що він хоче отримати за дружину.

Головний герой з честю витримує всі випробування, які придумує для нього батько (у тексті мотив випробування, повторюваний тричі, – авторське наслідування фольклорної

казкової традиції). Кмітливість і тямущість допомагають йому без снасті наловити відро риби (перше випробування), нагодувати своїм уловом ціле місто (друге випробування), світ здивувати (третє). Зрештою, це й стало запорукою щасливої кінцівки твору: «Досі живуть, лихом об землю б'ють. Мед-вино попивають, людей сміхом розважають!» (Павленко, 2007).

Кмітливість як поведінковий стереотип домінує й у казці «Удова й два сини». Ця риса характеру допомагає жінці врятувати своїх синів – Івана та Степана – від ув'язнення в грибному царстві та від одруження з Сироїжкою і Лисичкою. Матір придумує, як дістатися до місця, де діти перебували протягом трьох років, і визволяє їх звідти.

На страхові як характерологічній категорії зроблено акцент у казці «Хлопець, який нарешті переміг свій страх». Він протиставлений тут відважності, сміливості, милосердю, любові. Хлопець, який з дитинства усього боявся, пройшов довгий шлях ініціації (нагодував оленятко в лісі, врятував ведмежатко, яке ледь не втонуло, визволив молоду лебідку з пазурів хижака, розчаклував князівну) і, зрештою, позбувся цієї вади, став мужнім і шляхетним парубком.

Цикл завершується щасливо: мандрівниця-казка повертається до своєї господині Ялосовети, яка більше не зачинає почутих казок у скрині. Вони мають можливість літати, куди їм заманеться, від чого почуваються щасливими. Воля і дім віднині поєдналися. У такий спосіб Марина Павленко осмислює ще один невід'ємний складник національного характеру українця – волелюбність, тобто нетерпимість до будь-яких форм примусу і тоталітаризму – найважливішу з рис психології українського етносу.

Висновки. Як бачимо, казки Марини Павленко з циклу «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині» є яскравим зразком репрезентації рис українського національного характеру. У контексті сучасної політичної, соціокультурної ситуації в Україні тексти творів письменниці розглядаємо як потужний ресурс для формування й розвитку в молодших читачів уявлень про буття українського етносу, ментальних особливостей українців, їх національної свідомості, своєрідності психології. Маючи виразну адресність (для

дітей дошкільного й молодшого шкільного віку), вони транслюють морально-етичні цінності українського народу, знайомлять із особливостями національного життя й унікального буття особистостей, що відмінне від рис інших середовищ. Пріоритетними в зображенні письменниці стали герої, наділені волелюбством, кмітливістю, відповідальністю, сміливістю, щедрістю, гостинністю, охайністю. Важливим з авторського погляду стало щасливе подружнє життя в любові й злагоді. Казкова поетика дала змогу Марині Павленко послабити морально-дидактичний

акцент у творах. Письменниця продемонструвала фольклорно-літературний казковий синтез, авторську позицію, національний характер української літератури для юного читача. Перспективним напрямом подальших наукових студій може стати комплексне вивчення масиву різножанрових новітніх українських творів для дітей та юнацтва щодо своєрідності репрезентації в них рис національного характеру українця, з'ясування їх стильової своєрідності, виявлення інтертекстуальних зв'язків з християнською й народнопоетичною традицією.

ЛІТЕРАТУРА

- Газіна І.О.** Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ. 2008. 197 с.
- Гнатенко П.І.** Український національний характер. Київ : «ДОК-К», 1997. 116 с.
- Годзь Н.Б.** Культурні стереотипи в українській народній казці : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04. Харків, 2003. 19 с.
- Гримич М.** Два виміри національного характеру. *Наука і суспільство*. 1991. № 8. С. 27–31.
- Львовичкіна А.М.** Етнопсихологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 144 с.
- Нестеренко Н.** Український національний характер у художньому дискурсі: моделювання національних типів. *Український світ у наукових парадигмах* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків : ХІФТ, 2015. Вип. 2. С. 19–26.
- Малюга Н.** Національний характер іронічними очима сучасного українського письменства. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : зб. наук. праць. Вип. 18. Київ, 2004. Ч. 2. С. 313–321.
- Павленко М.** Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині. Київ : Грані–Т, 2007. 128 с. URL: <http://abetka.ukrlife.org/pivtora.html>.
- Пономарьов А.** Українська етнографія : курс лекцій. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
- Потапчук Т.В.** Національний характер українців як складова національно-культурної ідентичності. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_41.
- Степико М.Т.** Українська ідентичність : феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
- Сторчак Н.А.** Науково-термінологічні засади дискурсу національної ідентичності. *Формування національної ідентичності учнівської молоді засобами суспільствознавчих дисциплін : науково-методичні матеріали*. Миколаїв : ОППО, 2015. С. 7–21.

REFERENCES

- Hazina, I.O.** (2008). Formuvannia pershoosnov natsionalnoi samosvidomosti u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy ukrainskoi narodnoi muzyky [Formation of the basics of national self-consciousness in children of senior preschool age by means of Ukrainian folk music]. *Extended abstract of Doctors thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hnatenko, P.I.** (1997). *Ukrainskyi natsionalnyi kharakter [Ukrainian national character]*. Kyiv: "DOK-K" [in Ukrainian].
- Hodz, N.B.** (2003). Kulturni stereotypy v ukrainskii narodnii kaztsi [Cultural stereotypes in the Ukrainian folk tale]. *Short abstract of Candidate thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Hrymych, M.** (1991). Dva vymiry natsionalnoho kharakteru [Two dimensions of national character]. *Nauka i suspilstvo – Science and society*, 8, 27–31 [in Ukrainian].
- Lovochkina, A.M.** (2002). *Etnopsykhoholiiia [Ethnopsychology]*. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
- Nesterenko, N.** (2015). Ukrainskyi natsionalnyi kharakter u khudozhnomu dyskursi: modeliuvannia natsionalnykh typiv [Ukrainian national character in artistic discourse: modeling of national types]. In *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh : zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody – Ukrainian world in scientific paradigms: a*

- collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda* (Issue 2), (pp. 19–26). Kharkiv : KhIFT [in Ukrainian].
- Maliuha, N.** (2004). Natsionalnyi kharakter ironichnymy ochyma suchasnoho ukrainskoho pysmenstva [National character with ironic eyes of modern Ukrainian literature]. In *Literatura. Folklor. Problemy poetyky : zb. nauk. Prats – Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 18), (pp. 313–321) [in Ukrainian].
- Pavlenko, M.** (2007). *Pivtora bazhannia. Kazky z Yalosoветynoi skryni [One and a half wishes. Tales from Yalosoвета's chest]*. Kyiv : Hrani–T. Retrieved 20. 08. 2021, from: <http://abetka.ukrlife.org/pivtora.html> [in Ukrainian].
- Ponomarov, A.** (1994). *Ukrainska etnohrafia : kurs leksii [Ukrainian ethnography: a course of lectures]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Potapchuk, T.V.** (2013). Natsionalnyi kharakter ukraintsiiv yak skladova natsionalno-kulturnoi identychnosti [The national character of Ukrainians as a component of national and cultural identity]. In *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass, 4*. Retrieved 18. 08. 2021, from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_41 [in Ukrainian].
- Stepyko, M.T.** (2011). *Ukrainska identychnist : fenomen i zasady formuvannia : monohrafia [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation: monograph]*. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
- Storchak, N.A.** (2015). Naukovo-terminolohichni zasady dyskursu natsionalnoi identychnosti [Scientific and terminological principles of the discourse of national identity]. In *Formuvannia natsionalnoi identychnosti uchnivskoi molodi zasobamy suspilstvoznavchyykh dystsyplin : naukovo-metodychni materialy – Formation of national identity of student's youth by means of social science disciplines : scientific and methodical materials* (pp. 7–21) Mykolaiv : OIPPO [in Ukrainian].